

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

МОРОЗ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК: 336:332.3(477)

ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів імені С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Кізима Тетяна Олексіївна,
Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри фінансів імені С.І. Юрія

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Демчишак Назар Богданович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту;

кандидат економічних наук, доцент
Фурман Ірина Володимирівна,
Вінницький національний аграрний університет,
доцент кафедри адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії

Захист дисертації відбудеться 07 травня 2021 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Західноукраїнському національному університеті за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Західноукраїнського національного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 05 квітня 2021 року.

Т.в.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

О. П. Кириленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки України, запровадження приватної власності на землю, формування реального господаря-власника землі і господарських структур ринкового типу, зумовлюють необхідність обґрунтування якісно нових методичних підходів щодо організації регулювання земельних відносин, серед яких центральне місце повинно зайняти фінансове регулювання. Адже наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів в сфері земельних відносин створює умови для раціонального землекористування, розвитку новітніх форм господарювання, збереження прав власності на землю та забезпечення національних інтересів, що актуалізує питання комплексного наукового дослідження проблематики фінансового регулювання земельних відносин в Україні.

У процесі дослідження використано роботи представників класичних шкіл економічної теорії: Дж.М. Кейнс, Ф. Кене, Ф. Ліст, Т. Мальтус, А. Маршал, К. Маркс, Д.Ж. Мілль, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт та ін., які досліджували проблематику державного регулювання економіки, що стала основою для формування теоретичного підґрунтя фінансового регулювання земельних відносин. Проблематиці фінансового регулювання земельних відносин в Україні присвятили свої наукові праці такі вчені, як: О. Артем'єва, С. Балюк, А. Бойко, Л. Воротинцева, Я. Гадзало, В. Данкевич, Н. Демчишак, О. Дзюблюк, І. Думанська, К. Жиленко, Т. Кізіма, О. Кірейцева, М. Королік, А. Крисак, Ю. Лузан, Б. Луців, О. Мартин, В. Медведєв, Т. Ожелевська, Б. Погріщук, П. Пуцентейло, О. Сакаль, Т. Титаренко, І. Фурман, В. Шимель та ін.

Однак, не зважаючи на високий рівень розробленості окремих аспектів досліджуваної проблематики, змушені констатувати, що малодослідженими все ще залишаються питання, пов'язані із фінансовим впливом держави на розвиток земельних відносин в умовах сучасної земельної реформи в Україні, що й зумовило актуальність теми дисертації, визначило її мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою наукових досліджень Західноукраїнського національного університету за темами: «Формування та реалізація фінансової політики сталого розвитку України» (державний реєстраційний номер 0116U002629), «Діджиталізація фіскального простору в контексті забезпечення національної безпеки України» (державний реєстраційний номер 0121U109486), «Модернізація інструментів фінансового регулювання земельних відносин в умовах сталого розвитку економіки» (державний реєстраційний номер 0121U109487), у яких автором обґрунтовано науково-теоретичні засади і надано практичні рекомендації щодо удосконалення фінансового регулювання земельних відносин в Україні у контексті досягнення цілей сталого розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є формування науково-теоретичних засад та розроблення практичних рекомендацій стосовно удосконалення чинної практики фінансового регулювання земельних відносин в Україні.

Відповідно до мети у роботі поставлено та вирішено такі завдання:

- систематизувати наукові підходи до дослідження економічної природи земельних відносин та виокремити їх сутнісні характеристики задля поглиблення теоретичних засад розвитку земельних відносин у сучасних умовах;

- обґрунтувати сутність та охарактеризувати структуру фінансового регулювання земельних відносин для ідентифікації його основних елементів;
- виявити тенденції та визначити специфіку фінансового регулювання земельних відносин в Україні;
- виокремити специфіку формування нормативної грошової оцінки землі та здійснити моніторинг застосування бюджетно-податкових інструментів фінансового регулювання земельних відносин для визначення перспектив використання таких інструментів в Україні;
- проаналізувати чинну практику кредитно-інвестиційної підтримки кого? та оцінити використання страхових інструментів розвитку земельних відносин для виявлення напрямів підвищення їх ефективності у сучасних умовах;
- окреслити вектори адаптації передового зарубіжного досвіду фінансового регулювання земельних відносин до вітчизняних реалій;
- сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції стосовно модернізації інституційного забезпечення фінансового регулювання земельних відносин для удосконалення інфраструктури фінансового регулювання земельних відносин в Україні;
- сформувати концепцію фінансового регулювання земельних відносин у контексті впровадження вільного ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансового регулювання відносин у сфері землеволодіння, землекористування та землерозпорядження.

Предмет дослідження – науково-теоретичні та практичні аспекти фінансового регулювання земельних відносин в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися загальнонаукові та емпіричні методи дослідження, зокрема: аналізу і синтезу, індукції і дедукції – при дослідженні теоретичних засад фінансового регулювання земельних відносин; абстрагування – при тлумаченні сутності окремих понять і термінів; узагальнення – при аналізі теорій державного регулювання економічних та земельних відносин; статистичного аналізу – для оцінки ефективності використання інструментів фінансового регулювання земельних відносин; факторного аналізу – для оцінки впливу факторів на формування вартості земель сільськогосподарського призначення; логічного аналізу – при формуванні теоретико-концептуальної моделі фінансового регулювання земельних відносин; економіко-математичні – для моделювання ефективності фінансового регулювання земельних відносин в Україні.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативно-правові акти України, які регламентують земельні відносини та їх фінансове регулювання, праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, статистичні й аналітичні дані Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, інформаційно-аналітичні матеріали Євростату, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, міжнародних аналітичних і рейтингових агентств, Інтернет-ресурси з тематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-

концептуальних засад та розробленні науково-методичних рекомендацій щодо удосконалення фінансового регулювання земельних відносин в умовах земельної реформи в Україні. Основні положення, які визначають наукову новизну дисертації, полягають у такому:

удосконалено:

- категорійно-понятійний апарат дослідження у контексті обґрунтування змісту поняття «фінансове регулювання земельних відносин», під яким запропоновано розуміти метод організаційно-управлінського впливу за допомогою сукупності фінансових норм, стимулів та санкцій на процеси землеволодіння, землекористування і землерозпорядження з метою удосконалення земельних відносин та підвищення їх результативності в умовах ринкових інституційних змін. На відміну від існуючих підходів, які передусім акцентують увагу на стимулюючих фінансово-регулятивних заходах, таке трактування дозволяє поглибити сутність фінансового регулювання земельних відносин за рахунок санкційної компоненти та враховує нові інституційні вимоги щодо функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні;

- науково-теоретичні підходи до структуризації елементів фінансового регулювання земельних відносин, які, на відміну від наявних, засновані на таких складових фінансового впливу: політика регулювання – суб'єкти і об'єкти регулювання – елементи регулювання земельних відносин, де політика визначає цілі фінансового регулювання, суб'єкти – структуру, функції і взаємозв'язки уповноважених державних органів та спеціалізованих установ, об'єктами є земельні ресурси, земельні ділянки та права на земельні ділянки, а елементи відображають методи, форми та інструменти реалізації регулюючих функцій системи з метою досягнення цілей фінансового регулювання земельних відносин в Україні;

- систематизацію факторів впливу на формування ринкової вартості землі сільськогосподарського призначення, яка, на відміну від існуючої, що переважно виділяє фактори попиту і пропозиції на земельні ділянки та іноземні інвестиції, базується на розрахунку: величини ВВП на одну особу населення, рівня економічної свободи та свободи інвестицій, доданої вартості сільського господарства на одного працівника. Вказані фактори насамперед дають змогу оцінити внутрішній рівень фінансової спроможності щодо придбання земельних ділянок, ефективність бізнес-середовища загалом і сільського господарства зокрема, від яких залежить вартість землі сільськогосподарського призначення, та сформулювати напрями модернізації фінансового регулювання земельних відносин у сучасних вітчизняних реаліях;

- теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності використання інструментів фінансового регулювання земельних відносин, що, на відміну від наявних, які переважно враховують спрямованість видатків державного і місцевих бюджетів на розвиток аграрної сфери, базуються на економіко-математичному моделюванні впливу бюджетних видатків на динаміку капітальних інвестицій в сільському господарстві та на динаміку балансу гумусу в ґрунтах України, що дає змогу визначати ефективність державної фінансової підтримки розвитку земельних відносин;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування напрямів удосконалення інституційного забезпечення фінансового регулювання земельних відносин в умовах запровадження вільного обігу земель

сільськогосподарського призначення та критичного стану якості ґрунтів в Україні, що довело необхідність реорганізації спеціалізованих державних установ у контексті спрямування їхньої діяльності на систематизацію та упорядкування угод з купівлі-продажу земельних ділянок, їх нормативної грошової оцінки, а також реалізацію державної фінансової політики щодо стимулювання розвитку земельних відносин та захисту і підвищення родючості ґрунтів. Це дозволить підвищити ефективність земельних відносин в умовах функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні;

- науково-методичні підходи до побудови теоретико-концептуальної моделі фінансового регулювання земельних відносин в Україні, що враховують стратегію розвитку земельних відносин, модернізацію інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення, формування системи захисту ґрунтів, створення сприятливих умов для розвитку сільських населених пунктів, досягнення цілей сталого розвитку аграрної сфери економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави. Акцентування на варіативності й адаптивності застосування інструментів фінансового регулювання земельних відносин, зокрема таких як субсидії, дотації, податки, державні інвестиції, кредитно-інвестиційна підтримка, страхування, що сприятиме ефективній реалізації елементів фінансового регулювання земельних відносин у сучасних вітчизняних реаліях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні науково-обґрунтованих рекомендацій стосовно удосконалення чинної практики фінансового регулювання земельних відносин у контексті основних методів, форм та інструментів фінансового впливу на розвиток земельних відносин в Україні.

Пропозиції автора щодо удосконалення методики розрахунку орендної плати за землю взяті до використання Комітетом з питань аграрної політики Верховної Ради України при удосконаленні нормативно-правової бази у сфері формування державної аграрної політики в Україні (довідка №731/4-1/0 від 12.04.2019 р.). Рекомендації автора стосовно підвищення ефективності фінансового регулювання раціонального землекористування і захисту родючості ґрунтів використані у роботі Великогаївської сільської ради (довідка №1200 від 09.12.2020 р.). Науково-методичні рекомендації щодо фінансового регулювання земельних відносин на мікрорівні використовуються у діяльності ТОВ «ВАВІЛОН АГРО» (довідка №134 від 05.02.2021 р.), Науково-виробничого агропромислового підприємства «Ель Гаучо» (довідка №264-9 від 15.11.2019 р.), Приватного агропромислового підприємства «Фортуна» (довідка №313-2 від 10.10.2020 р.). Основні науково-теоретичні результати дисертації використовуються у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету (довідка №126-28/285 від 12.02.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати і положення, що наведені у дисертації та виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення і практичні рекомендації автора пройшли апробацію на 8 міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Ключові аспекти розвитку сучасної науки» (м. Ужгород, 2017 р.); «Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних

механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності» (м. Ірпінь, 2017 р.); «Прикладна економіка – від теорії до практики» (м. Тернопіль, 2017 р.); «Пріоритети сучасної науки» (м. Київ, 2017 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2018 р., 2019 р., 2020 р.); «Information potential of socio-economic development of the state and regions: proceedings of the conference» (м. Громадка (Польща), 2020 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 14 наукових працях загальним обсягом 5,30 д.а. (з яких 4,84 д.а. належить особисто автору), у тому числі: 1 публікацію – у колективній монографії; 3 статті – у наукових фахових виданнях України; 1 статтю – у науковому періодичному виданні іншої держави (Естонія); 1 публікацію – в іншому науковому зарубіжному виданні (США); 8 публікацій – у збірниках за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 260 сторінок, з них 206 сторінок основного тексту. Дисертація містить 13 таблиць, 36 рисунків та 12 додатків на 31 сторінці. Список використаних джерел налічує 260 найменувань на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1 «Теоретико-концептуальні засади фінансового регулювання земельних відносин» присвячено обґрунтуванню економічної сутності земельних відносин, їх теоретичній концептуалізації, а також структуризації елементів фінансового регулювання земельних відносин з виокремленням методів, форм та інструментів фінансового впливу на їхній розвиток.

У дисертації узагальнено науково-теоретичні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених в галузі фінансів до дослідження сутності фінансового регулювання загалом та фінансового регулювання земельних відносин зокрема. Проаналізовано теоретичні підходи щодо розуміння сутності управління та регулювання, що дало змогу визначити регулювання як окрему функцію управління, сутність якої полягає в упорядкуванні та корегуванні розвитку об'єкта управління відповідно до визначених норм за допомогою відповідних санкцій та стимулів.

З метою визначення поняття «фінансове регулювання земельних відносин» досліджено особливості земельних відносин та визначено їхню сутність як об'єкта фінансового регулювання. Зокрема серед особливостей земельних відносин виокремлено такі: об'єктом земельних відносин є земельні ресурси, які характеризуються просторовим розміщенням, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами; земельним відносинам притаманна суверенізація, адже земельні ресурси неможливо перемістити у випадку продажу чи дарування в іншу країну; економічною і фінансовою основою земельних відносин є земельна рента, ціна землі і ціна права на землю, земельний податок, ринок землі і ринок прав оренди землі, як елементи державного фінансового регулятивного механізму та атрибути приватної власності на землю; земельні відносини реалізуються з урахуванням принципу екологізації та раціонального землекористування з огляду на повільну відновлюваність

земельних ресурсів; використання земельних ресурсів, як національного багатства та базової основи продовольчої безпеки, що зумовлює виключну підпорядкованість земельних відносин національним інтересам.

Виокремлення характерних особливостей земельних відносин дало змогу трактувати їх як сукупність суспільних відносин щодо володіння, користування і розпорядження земельними ресурсами в рамках суверенної території держави, формальних і неформальних економіко-правових інститутів, виходячи з принципів раціонального землекористування й забезпечення національних інтересів. Відповідно до цього визначено основні структурні елементи земельних відносин, а саме: відносини власності; відносини обміну; виробничі відносини; відносини з охорони земель; відносини з управління земельними ресурсами.

У дисертації подано авторське тлумачення поняття «фінансове регулювання земельних відносин», під яким запропоновано розуміти метод організаційно-управлінського впливу за допомогою сукупності фінансових норм, стимулів та санкцій на процеси землеволодіння, землекористування і землерозпорядження з метою удосконалення земельних відносин та підвищення їх результативності в умовах ринкових інституційних змін. Доведено, що ефективна реалізація заходів фінансового регулювання земельних відносин вимагає теоретичного обґрунтування, структурування і поєднання елементів регулювання в єдину суть передачі імпульсів фінансового впливу на суспільні відносини, по'язані з використанням земельних ресурсів. З цих позицій удосконалено науково-теоретичні підходи до структуризації елементів фінансового регулювання земельних відносин та запропоновано таку їх послідовність: політика регулювання; суб'єкти і об'єкти регулювання; елементи регулювання земельних відносин. Зокрема, під політикою фінансового регулювання земельних відносин запропоновано розуміти логічно побудовану, цілеспрямовану, оптимально поєднану, засновану на принципах адаптивності, системності та варіативності сукупності дій органів державної влади, спеціальних державних інституцій та органів місцевого самоврядування щодо упорядкування і корегування розвитку земельних відносин шляхом використання наявних фінансових ресурсів, фінансових методів та інструментів. Серед об'єктів фінансового регулювання земельних відносин виділено земельні ділянки, права на земельні ділянки та земельні ресурси, які є основою земельних відносин, адже окрім територіального базису характеризують якість земельної ділянки через родючість ґрунту. До суб'єктів земельних відносин віднесено державні органи влади, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані державні інституції, які здійснюють фінансове регулювання. Елементи фінансового регулювання земельних відносин включають в себе методи та інструменти регулювання (рис. 1).

Аргументовано, що в межах нормативного методу фінансового регулювання земельних відносин доцільно виокремити такі інструменти як фінансово-правові норми, до яких належить нормативна грошова оцінка землі, орендна плата за землю, земельний податок, екологічний податок, державне мито. В межах методу фінансових санкцій виокремлено такі інструменти як штрафи, пеня, стягнення, фінансові обмеження. До інструментів методу фінансових стимулів віднесено субсидії, дотації, субвенції, пільгове оподаткування, пільгове кредитування, страхування, державне замовлення, державні інвестиції, земельні облігації.

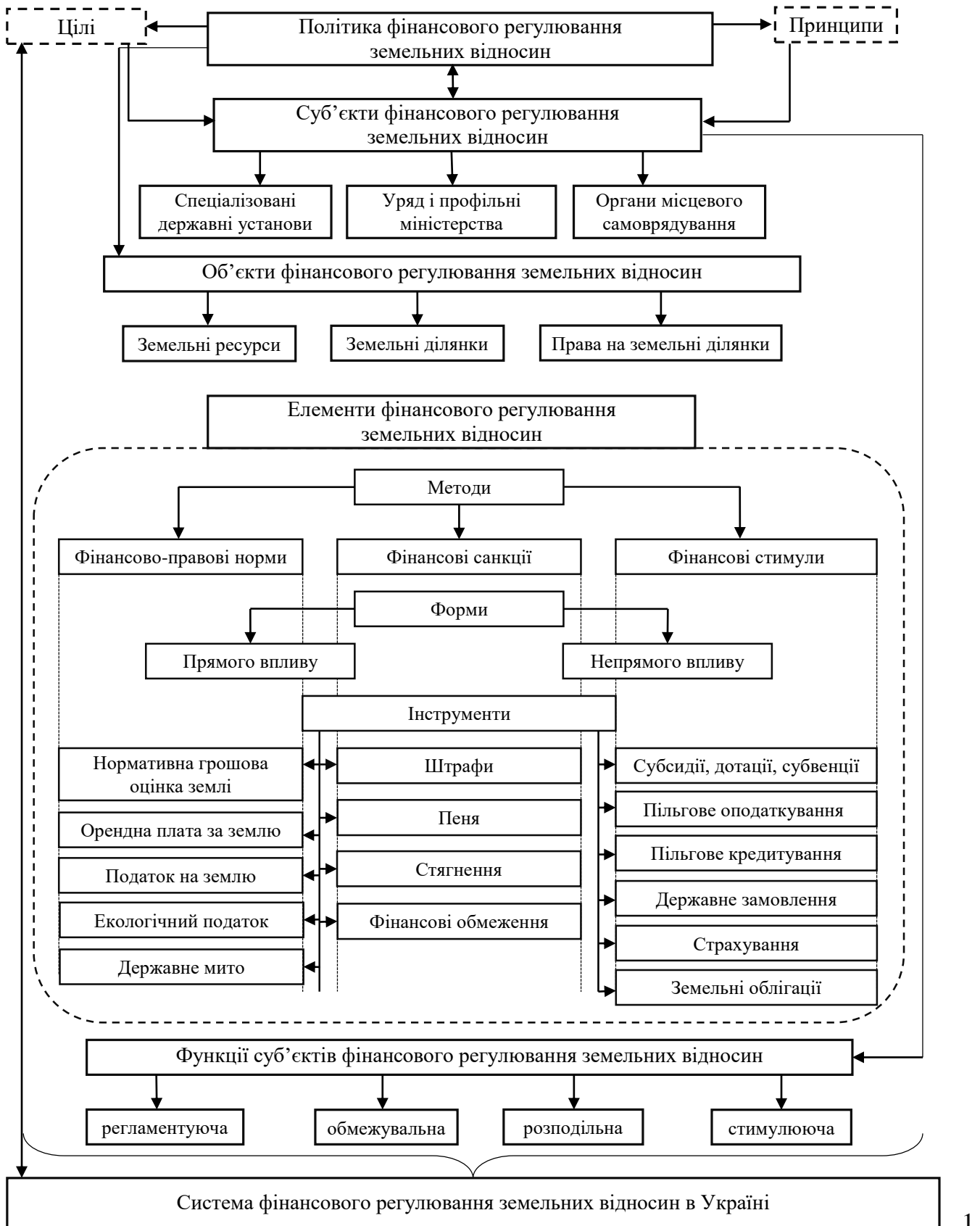

Рис. 1. Структурно-логічна схема системи фінансового регулювання земельних відносин в Україні*

*побудовано автором

У розділі 2 «Прагматика фінансового регулювання земельних відносин в Україні» проаналізовано чинну практику фінансового регулювання земельних

відносин в Україні, а також розглянуто особливості використання бюджетно-податкових, інвестиційно-кредитних та страхових інструментів фінансового регулювання земельних відносин у сучасних умовах.

За результатами аналізу розвитку земельних відносин в Україні виокремлено основні причини їх інституціональної слабкості. Зокрема доведено, що реформування земельних відносин здійснювалося без чітко сформульованих, науково-обґрунтованих та законодавчо затверджених концепції і стратегії, що призвело до повного розбалансування фінансового регулювання процесів землеволодіння, землекористування та землерозпорядження. Продовження традицій адміністративно-командної економіки та встановлення урядом фіксованих цін на сільськогосподарську продукцію призвели до утворення диспаритету між цінами реалізації продукції аграрного сектору та цінами промислової продукції, яку аграрний сектор використовував для забезпечення свого функціонування. В результаті такий підхід призвів до банкрутства багатьох сільськогосподарських підприємств, в тому числі і новостворених фермерських господарств, а ті підприємства, які залишилися на ринку, суттєво обмежили нерентабельні напрямки сільського господарства (зокрема тваринництво), що, в кінцевому підсумку, стало однією з головних причин деградації ґрунтів України у зв'язку із зменшенням органічних добрив, площ трав і перелогів тощо.

Наголошено, що елементи фінансового регулювання земельних відносин в Україні вперше було запроваджено лише в 1999 році після введення єдиного сільськогосподарського податку, який суттєво зменшив фіскальний тиск на валові доходи аграрних підприємств. Однак у зв'язку із відсутністю стратегії розвитку фінансового регулювання земельних відносин інші його елементи застосовувалися несистемно та фрагментарно, орієнтуючись на стимулювання і розвиток високомаржинальних галузей виробництва сільськогосподарської продукції. В результаті такого підходу деформувалася структура розподілу земельного фонду України між підприємствами різних форм власності, що створило переваги для агрохолдингів, які внаслідок залучення іноземних інвестицій та державну підтримку акумулювали великі площі сільськогосподарських угідь.

Акцентовано, що однією із головних особливостей розвитку земельних відносин в Україні є існування фрагментарного ринку землі і ринку прав оренди землі. На сьогодні функціонує ринок земель несільськогосподарського призначення, однак він розвинений в основному поблизу великих міст, де є попит на будинки і землю для будівництва. Залежно від місця розташування земельної ділянки формується її вартість, тож в сільських населених пунктах ринок землі несільськогосподарського призначення практично відсутній. У сегменті земель сільськогосподарського призначення функціонує ринок оренди, а з 1 липня 2021 року в Україні має запрацювати ринок земель сільськогосподарського призначення. Однак аналіз макроекономічних та соціальних факторів показав, що у випадку запровадження повноцінного обігу земель сільськогосподарського призначення вартість земельних ділянок суттєво не зросте, оскільки: якість ґрунтів є досить низькою; більше половини земель сільськогосподарського призначення зосереджена у власності пенсіонерів, 80% з яких перебувають поза межею бідності, що підвищує імовірність продажу земельних паїв за початковою вартістю; низьким є коефіцієнт ліквідності застави для земельних ділянок,

встановлений НБУ, що фактично позбавляє можливостей власників земельних ділянок розміром 100-1000 га залучати необхідний обсяг кредиту для розвитку власного виробництва.

На основі аналізу тенденцій формування вартості землі в Україні та країнах Європи доведено, що вартість землі не залежить від притоку іноземних інвестицій та захисту прав власності, як вважають окремі експерти для мотиваційного обґрунтування переваг запровадження вільного ринку земель сільськогосподарського призначення. Основними факторами високої вартості землі сільськогосподарського призначення є величина ВВП на одну особу населення, значення індексу економічної свободи та свободи інвестицій, а також обсяг доданої вартості сільського господарства в розрахунку на одного працівника. Величина ВВП на особу населення, з одного боку, свідчить про внутрішній інвестиційний потенціал країни, а з іншого – про рівень доходів населення, які є визначальними під час формування пропозиції на ринку землі. Натомість відсутність кореляції нормативної грошової оцінки землі з валовими доходами аграрного бізнесу є однією із причин заниження вартості земельних ділянок.

Аналіз практики фінансового регулювання земельних відносин в Україні за допомогою використання субсидій та дотацій з державного бюджету упродовж 2000-2019 років свідчить про відсутність системності та стабільності у здійсненні таких державних видатків, оскільки фінансування розвитку земельних відносин періодично обмежувалося, або взагалі припинялося (рис. 2). Найбільший обсяг у складі видатків державного бюджету на підтримку розвитку земельних відносин займають видатки на заходи в агропромисловому комплексі та фінансування здешевлення кредитів, наданих в аграрну сферу економіки. Що ж стосується видатків на фінансування заходів з охорони ґрунтів чи їх докорінного поліпшення, а також видатків на розвиток державного контролю у галузі земельних відносин, то їх обсяги є надто малими порівняно з іншими видатками.

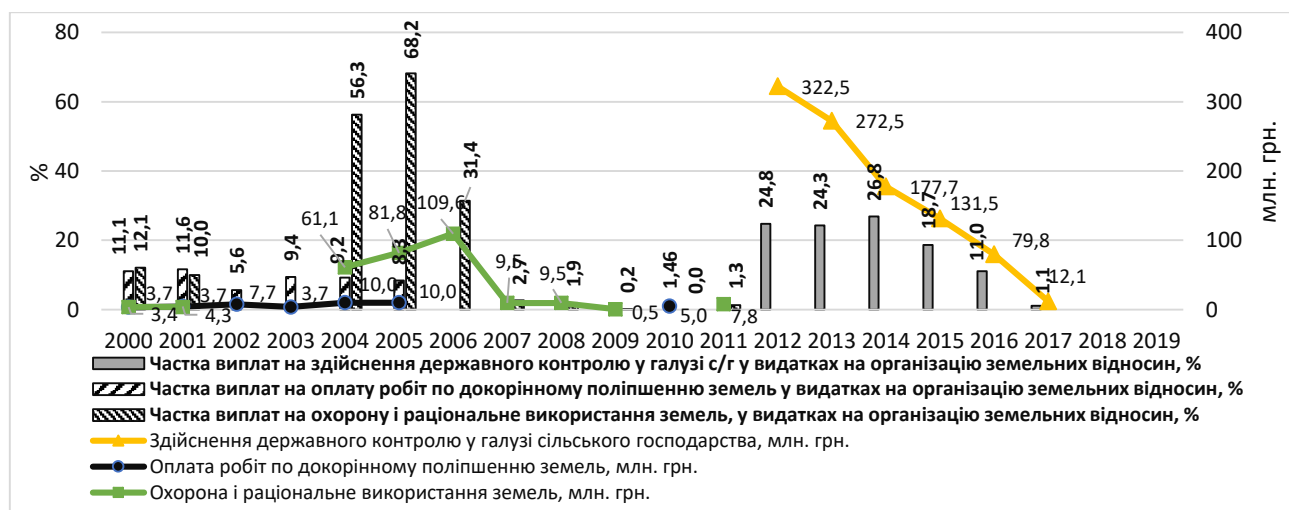

Рис. 2. Динаміка видатків Державного бюджету України на здійснення державного контролю у галузі сільського господарства, докорінне поліпшення та охорону і раціональне використання земель у 2000-2019 роках*

*складено за матеріалами Державної казначейської служби України

З метою визначення ефективності державної фінансової підтримки розвитку земельних відносин в Україні у роботі використано виробничу функцію (1), на основі

якої визначено, на скільки відсотків потрібно змінити обсяги валової фінансової підтримки розвитку земельних відносин та обсяги інвестицій в основний капітал сільськогосподарських підприємств, щоб показник доданої вартості сільського господарства досягнув рівня європейських країн:

$$Y = a_0 X_1^{a_1} X_2^{a_2}, \quad (1)$$

де, Y – додана вартість сільського господарства на одного працівника, тис. грн.;

x_1 – валова фінансова підтримка земельних відносин, млн. грн.;

x_2 – інвестиції в основний капітал сільськогосподарських підприємств, млн. грн.;

a_1, a_2 – коефіцієнти еластичності.

Результати моделювання показали, що для досягнення рівня Польщі та Румунії інвестиції в основний капітал аграрних підприємств необхідно збільшити на 20-30% або на 13,1-19,5 млрд. грн. Що ж стосується ефективності державної підтримки системи регулювання земельних відносин через здійснення видатків на охорону ґрунтів та на здійснення державного контролю у галузі сільського господарства, яка виражається значенням балансу гумусу в ґрунтах України, то результати моделювання свідчать, що з метою досягнення нульового балансу гумусу обсяг інвестицій в основний капітал необхідно збільшити на 160%, а обсяг державної підтримки – на 280%.

Аналіз процесів кредитно-інвестиційної підтримки розвитку земельних відносин в Україні свідчить про досить низьку частку банківських кредитів, наданих галузі сільського господарства у кредитному портфелі нефінансових корпорацій (13%). Такі тенденції пов'язані як з мікроекономічними факторами, які стосуються достовірності поданих даних позичальниками та їх конкурентоспроможністю, так і макроекономічними факторами, що характеризуються спрямованістю банківської діяльності на розміщення коштів у надійних і фактично безризикових активах: депозитних сертифікатах НБУ та облігаціях внутрішньої державної позики, що створює ефект витіснення приватних інвестицій, що негативно позначається на якості фінансового регулювання земельних відносин за рахунок банківських кредитів.

У результаті дослідження особливостей агрострахування в Україні, як одного із елементів фінансового регулювання земельних відносин, акцентовано, що страхування сільськогосподарських ризиків не набуло широкого поширення, що зумовлено високою вартістю страхування, недовірою до страхових компаній, відсутністю культури страхування, обмеженими знаннями керівників сільськогосподарських підприємств (особливо малих фермерських господарств) про види агрострахування. Доведено, що основним чинником стимулювання розвитку страхування ризиків аграрного бізнесу є державне субсидування страхових премій, яке може стати драйвером розвитку агрострахування після прийняття законопроекту «Про особливості страхування аграрної продукції з державною підтримкою». Акцентовано на необхідності формування страхової культури в Україні.

У розділі 3 «**Напрями удосконалення фінансового регулювання земельних відносин у сучасних умовах**» досліджено зарубіжний досвід фінансового регулювання земельних відносин у контексті його адаптації до вітчизняних реалій, запропоновано рекомендації щодо оптимізації інституційного забезпечення фінансового регулювання земельних відносин та розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності бюджетно-податкових, кредитно-інвестиційних і страхових інструментів розвитку

земельних відносин в Україні.

За результатами аналізу світового досвіду фінансового регулювання земельних відносин зроблено висновок про те, що в переважній більшості країн існують суттєві законодавчі обмеження й бар'єри, які захищають національні інтереси під час реалізації обігу прав власності на землю в умовах формування вільного ринку земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, такі обмеження стосуються максимальної величини земельних ділянок, які можуть набувати у власність підприємства чи фермерські господарства. Поряд з цим, висуваються вимоги до мінімальної тривалості проживання покупця на території, де знаходиться сільськогосподарська земля. У великих за територією земельних угідь країнах обов'язковим є спеціальний орган, який виконує функції оператора земельного ринку та підтримки розвитку сільського господарства (наприклад, САФЕР у Франції, Національний центр підтримки сільського господарства у Польщі, Національний земельний фонд в Угорщині). Такі оператори здійснюють купівлю-продаж землі, вони наділені правом переважного викупу земельних ділянок, здійснюють фіскально-бюджетне та кредитне регулювання земельних відносин.

Систематизовано основні напрями трансформації інституціонального забезпечення фінансового регулювання земельних відносин в Україні з огляду на необхідність збереження родючості ґрунтів та розвитку сільського господарства. Зокрема, з метою створення ефективної системи охорони ґрунтів рекомендовано прийняти закон України «Про систему охорони ґрунтів та фінансове стимулювання їх родючості», спрямований на створення належної інфраструктури з охорони ґрунтів. Основним інфраструктурним суб'єктом системи охорони ґрунтів запропоновано визнати Державне бюро охорони ґрунтів України з наділенням його відповідними контрольними функціями, а також функціями щодо розроблення і реалізації політики субсидування заходів з докорінного покращення ґрунтів, попередження ерозійних та інших деградаційних процесів. Окрім цього, важливим інфраструктурним суб'єктом з охорони ґрунтів має стати Фонд охорони ґрунтів, наповнення якого пропоновано здійснювати за рахунок спеціального збору із сільськогосподарських підприємств у розмірі 0,5% від нормативної грошової оцінки землі, а також 0,5% від вартості кожної тони зерна, що експортується за кордон.

Аналіз фінансового регулювання земельних відносин в Україні показав його спрямованість передусім на підтримку галузей рослинництва. Однак у роботі аргументовано, що без розвитку тваринництва та інших не надто рентабельних галузей сільського господарства, які сприяють підтримці родючості ґрунтів, у майбутньому можуть зрости ризики погіршення продовольчої безпеки, зниження експортного потенціалу аграрної галузі та зниження вартості земельних ділянок.

У дисертації сформовано теоретико-концептуальну модель фінансового регулювання земельних відносин в Україні з метою систематизації тактичних та стратегічних цілей розвитку земельних відносин в державі, а також упорядкування інструментів фінансового регулювання задля удосконалення інституційної та фінансової інфраструктури земельних відносин в умовах функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення (рис. 3).

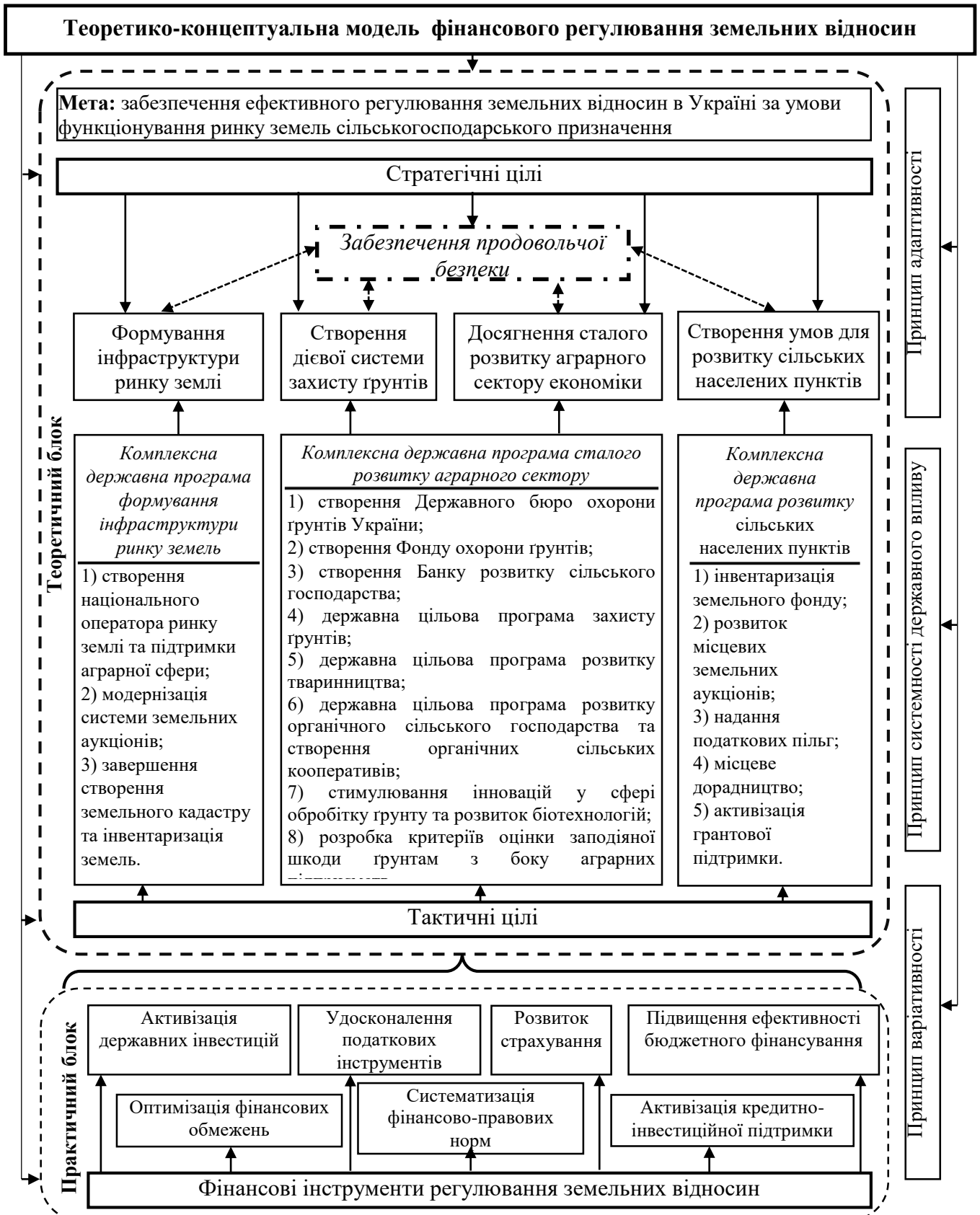

Рис. 3. Теоретико-концептуальна модель фінансового регулювання земельних відносин в Україні*

*побудовано автором

Обґрунтовано, що одним із механізмів активізації кредитно-інвестиційної підтримки земельних відносин є діяльність спеціалізованих кредитно-фінансових

установ, зокрема Банку розвитку сільського господарства, який за рахунок пільгового кредитування біотехнологій та технологій захисту ґрунтів, придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки, довгострокового (на строк більше 10 років) кредитування розвитку тваринництва, сімейних фермерських господарств та інших напрямів створить необхідні умови для комплексного та гармонійного розвитку земельних відносин в державі.

Запропоновано використовувати галузевий підхід до надання бюджетних дотацій і пільг на розвиток земельних відносин, а також доведено необхідність диференціації податкових пільг за такими видами: ґрунтозахисна, інноваційна, тваринницька та пільга для сімейних ферм. Аргументовано, що надання пільг, субсидій і дотацій для розвитку земельних відносин має здійснюватися за принципом «*crosse compliance*», який передбачає взаємні зобов'язання між органами фінансового регулювання і фермерами. З метою мінімізації спроб оптимізації оподаткування діяльності агрохолдингів та створення сприятливих умов для розвитку сімейного і малого фермерства запропоновано обмежити коло підприємств, які мають право використовувати спрощену систему оподаткування за четвертою групою платників податків шляхом встановлення максимальної площі сільськогосподарських угідь таких платників на рівні 100 га згідно з міжнародним досвідом оподаткування сільськогосподарських виробників. Обґрунтовано необхідність оптимізації фінансового регулювання земельних відносин на місцевому рівні через застосування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевим бюджетам з метою проведення інвентаризації земель комунальної власності новостворених територіальних громад, що розширить базу оподаткування земельним податком. Окрім цього, важливими заходами фінансового регулювання земельних відносин є розвиток місцевих земельних аукціонів, програм кредитно-інвестиційної підтримки місцевих землевласників.

Вагому роль в розвитку фінансового регулювання земельних відносин також має активізація державних інвестицій у сферу земельних відносин шляхом розширення переліку державних цільових програм розвитку органічного та переробного сільського господарства, тваринництва, зниження деградації ґрунтів та ерозії, створення сільськогосподарських кооперативів та розвитку сімейних ферм.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичні узагальнення й отримано нове вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у формуванні науково-теоретичних засад і розробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансового регулювання земельних відносин в Україні. За результатами дослідження сформовано висновки науково-теоретичного та прикладного спрямування.

1. Дослідження наукових підходів вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі фінансів до обґрунтування економічної природи земельних відносин дозволило систематизувати та виокремити такі їх сутнісні характеристики: об'єктом земельних відносин є не лише земельні ділянки з юридично визначеними межами, а всі земельні ресурси; реалізація форм прав власності на земельні ресурси здійснюється в межах національної суверенної території відповідно до формальних і неформальних правових та економічних інститутів; економічну і фінансову основу земельних відносин

складають земельна рента, ціна землі і ціна права на землю, земельний податок, ринок землі і ринок прав оренди землі; обов'язкове дотримання принципу екологічності у земельних відносинах в зв'язку із обмеженістю та повільними темпами відновлення земельних ресурсів; земельні ресурси є національним багатством, а отже їх використання має відповідати національним інтересам та продовольчій безпеці країни.

2. Визначення сутності земельних відносин та обґрунтування важливості їх упорядкування для забезпечення ефективного розвитку економіки держави дали змогу розкрити сутність фінансового регулювання земельних відносин як сукупності елементів державного впливу на процеси землеволодіння, землекористування та землерозпорядження шляхом застосування фінансових норм, стимулів, санкцій та фінансових інструментів з метою досягнення цілей державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки населення, агропромислового виробництва та збереження родючості ґрунтів. У процесі дослідження обґрунтовано структуру фінансового регулювання земельних відносин, яка включає в себе політику, систему та елементи, серед яких: методи (фінансові норми, фінансові санкції та фінансові стимули), форми (прямого та опосередкованого впливу), інструменти (нормативна грошова оцінка землі, орендна плата за землю, штрафи, податок на землю, екологічний податок, державне мито, субсидії, дотації, субвенції, пільгове оподаткування, пільгове кредитування, державне замовлення, страхування, земельні облигації).

3. У роботі акцентовано, що фінансове регулювання земельних відносин в Україні, починаючи з перших років незалежності, характеризувалося браком системності, комплексності та орієнтації на досягнення стратегічних цілей, про що свідчить відсутність концептуальних та стратегічних державних документів щодо розвитку земельних відносин у країні. Елементи фінансового регулювання земельних відносин почали застосовуватися лише після запровадження у 1999 році єдиного земельного податку, однак впродовж наступних років і дотепер видатки з державного бюджету на розвиток земельних відносин, як важливий інструмент фінансового регулювання, мали несистемний та фрагментарний характер. Окрім цього, впродовж послідуєчих років так і не було сформовано ефективного механізму фінансових санкцій, спрямованого на мінімізацію випадків безгосподарського використання земель, порушення сівозмін та забруднення ґрунтів, адже в Україні не існує відповідного органу державного фінансового контролю, який був би наділений повноваженнями щодо притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності суб'єктів земельних відносин за нераціональне землекористування.

4. Аналіз особливостей фінансового регулювання земельних відносин в Україні за допомогою бюджетно-податкових інструментів показав, що вони реалізуються насамперед через використання системи дотацій та прямих державних видатків на фінансування розвитку й удосконалення земельних відносин. Основний акцент в бюджетно-податковому механізмі регулювання земельних відносин зроблено на дотаціях, що, в переважній більшості, спрямовуються на пряму підтримку галузей рослинництва і тваринництва та відшкодування відсоткових ставок за кредитами підприємствам аграрної сфери. Натомість бюджетне фінансування заходів щодо розвитку фермерських господарств, які є основою земельних відносин в розвинених країнах світу, не є пріоритетом. Окрім цього, бюджетні видатки на здійснення державного контролю у галузі сільського господарства, оплати робіт по докорінному

поліпшенню земель та охороні і раціональному використанні земель були досить обмеженими (на рівні 1-2% від загальних видатків на фінансування земельних відносин), а з 2017 року таке фінансування було припинено взагалі, що в умовах високого рівня деградації ґрунтів містить ризики зниження вартості земельних ділянок після впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення та виникнення загроз продовольчій безпеці країни. На основі кореляційно-регресійного моделювання та використання виробничої функції для аналізу ефективності фінансового регулювання земельних відносин в Україні в дисертації визначено, що для досягнення європейського рівня державного фінансування земельних відносин необхідно збільшити інвестиції в основний капітал вітчизняних підприємств аграрної сфери на 13,1–19,5 млрд. грн., в тому числі і за рахунок державних інвестицій та цільових видатків з державного бюджету. Окрім того, визначено, що для досягнення нульового балансу гумусу, як показника якості ґрунтів, необхідно збільшити державні видатки на заходи щодо реалізації державного контролю земельних відносин та фінансування заходів з докорінного поліпшення ґрунтів на 280% (або більше ніж на 5 млрд. грн.).

5. Обмеженість ресурсних можливостей Державного бюджету України, спричинений негативними наслідками пандемії COVID-19, зумовлює необхідність активізації таких інструментів фінансового регулювання земельних відносин, як кредитно-інвестиційна підтримка підприємств аграрної сфери та страхування сільськогосподарських ризиків. Однак аналіз динаміки банківського кредитування сільськогосподарських підприємств України засвідчив, що внаслідок неефективної грошово-кредитної політики та необхідності фінансування державного боргу через купівлю банками ОВДП в державі активовано ефекти витіснення приватних інвестицій, які відволікають банківські активи з кредитного ринку у фактично безризикові та високодохідні інструменти – депозитні сертифікати НБУ та державні цінні папери. Наголошено, що негативним фактором впливу на розвиток кредитно-інвестиційної підтримки розвитку земельних відносин є низький рівень інформаційної прозорості діяльності підприємств аграрної сфери, що збільшує ризики банківського кредитування, а отже, призводить до підвищення кредитних ставок та збільшення частки відмов за кредитними заявками. Одним із вагомих інструментів фінансового регулювання земельних відносин є страхування, однак у зв'язку із відсутністю державного субсидування страхових премій за сільськогосподарськими ризиками агрострахування в Україні перебуває на початковому етапі свого розвитку.

6. На основі аналізу зарубіжного досвіду фінансового регулювання земельних відносин обґрунтована необхідність якомога швидкої адаптації вітчизняної системи фінансового регулювання до викликів, пов'язаних із впровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, одним із напрямів запозичення світового досвіду визначено розробку законодавчого регулювання доступу ймовірних іноземних покупців на вітчизняний ринок земель сільськогосподарського призначення з огляду на необхідність дотримання національних інтересів та розвитку сільських населених пунктів. Важливим елементом фінансового регулювання земельних відносин повинен стати інститут національних операторів ринку земель сільськогосподарського призначення, який доцільно запровадити в Україні з метою упорядкування операцій з купівлі-продажу земельних ділянок, акумуляції земельного фонду, дотримання ціни на землю на рівні не нижчому за нормативну грошову оцінку землі, забезпечення

функціонування механізму орендних земельних відносин на аукціонній основі, підтримки розвитку земельних відносин через реалізацію цільових бюджетних програм.

7. Запровадження ринку земель сільськогосподарського з 1 липня 2021 року підвищує ризики фактів land grabbing, нераціонального використання земель, знищення сільських населених пунктів, що вимагає швидкої та ефективної трансформації інституціонального забезпечення фінансового регулювання земельних відносин через створення інфраструктури ринку землі. Обґрунтовано необхідність прийняття Закону України «Про систему охорони ґрунтів та фінансове стимулювання їх родючості», який має бути спрямований на створення відповідної інфраструктури з охорони ґрунтів, що є основою побудови земельних відносин ринкового типу. Запропоновано формування інфраструктурних суб'єктів фінансового регулювання земельних відносин шляхом реорганізації та об'єднання існуючих інституцій у Державне бюро охорони ґрунтів та створення Фонду охорони ґрунтів. Діяльність зазначених інфраструктурних суб'єктів фінансового регулювання земельних відносин доцільно спрямувати на реалізацію політики із захисту ґрунтів та підвищення їх якості, а також впорядкування відносин власності на землю. Поряд з цим, обґрунтовано необхідність створення Банку розвитку сільського господарства, який через пільгове кредитування сприятиме активізації розвитку низькорентабельних, проте важливих для держави галузей (зокрема, тваринництва) та сімейного фермерства.

8. Сформовано теоретико-концептуальну модель фінансового регулювання земельних відносин, що враховує стратегію розвитку земельних відносин загалом та побудову інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення, формування системи захисту ґрунтів, створення сприятливих умов для розвитку сільських населених пунктів, досягнення цілей сталого розвитку аграрної сфери економіки, забезпечення високого рівня продовольчої безпеки держави. Обґрунтовано, що реалізація окреслених цілей неможлива без оптимізації інструментів фінансового регулювання земельних відносин через впровадження адресного підходу до надання дотацій та податкових пільг; введення чітких критеріїв вибору аграрних підприємств, які матимуть право на отримання дотації чи податкової пільги; градацію податкових пільг за напрямками господарювання (ґрунтозахисна пільга; інноваційна пільга; тваринницька пільга; пільга для сімейних ферм тощо); обмеження кола підприємств, які мають право використовувати спрощену систему оподаткування за четвертою групою платників податків шляхом встановлення максимального обсягу площі сільськогосподарських угідь; активізацію кредитно-інвестиційної підтримки розвитку земельних відносин за допомогою Банку розвитку сільського господарства, Національної акціонерної компанії «Украгролізинг» та приватних комерційних банків; розвиток страхування сільськогосподарських ризиків шляхом відновлення державного субсидування страхових премій, які виплачуються вітчизняними страховими компаніями застрахованим суб'єктам аграрного бізнесу.

Основні результати дослідження впроваджені у практичну діяльність Комітету з питань аграрної політики Верховної Ради України, Великогаївської сільської ради, ТОВ «ВАВІЛОН АГРО», Науково-виробничого агропромислового підприємства «Ель Гаучо», Приватного агропромислового підприємства «Фортуна» та в навчальний процес Західноукраїнського національного університету.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мороз В.В. Теоретико-організаційні основи фінансового регулювання земельних відносин в Україні. Світ фінансів. 2017. Вип. 4 (53). С. 46-55. (0,79 д.а.).
2. Мороз В.В. Удосконалення інструментів фіскального регулювання земельних відносин в Україні. Формування фінансового механізму сталого розвитку : монографія / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко та д.е.н., доц. О.І. Тулай. Тернопіль, ТНЕУ. 2017. С. 331-338. (0,53 д.а.).
3. Moroz V. Management mechanism lend relations in the context of sustainable development. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges : collection of scientific articles. USA: Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 102-104. (0,23 д.а.).
4. Кізима Т.О., Мороз В.В. Перспективи розвитку іноземного інвестування у сферу земельних відносин в Україні. Інноваційна економіка. 2018. № 9-10. С. 165–170. (особистий внесок автора: обґрунтовано напрями мінімізації ризиків іноземного інвестування у сферу земельних відносин) (0,36 д.а.).
5. Мороз В.В. Концептуальні аспекти фінансового регулювання земельних відносин в Україні. Економічний аналіз. 2019. Том 29. № 4. С. 42-50. (0,83 д.а.).
6. Moroz V. Study of peculiarities of land relations through the prism of economic theories. EUREKA: Social and humanities. 2020. № 5. P. 17-25. (0,85 д.а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Мороз В.В. Інструменти фінансово-економічного регулювання земельних відносин. Ключові аспекти розвитку сучасної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27 лютого 2017 р.). / відп. за вип. Голденблат М.А.; ГО «Європейська наукова платформа». Одеса: Друкарня «Друкарник», 2017. С. 25-27. (0,17 д.а.).
8. Кізима Т.О., Мороз В.В. Механізм управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку. Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 27-31 березня 2017 р.). Ірпінь: Видавництво університету ДФС України, 2017. С. 161-164. (особистий внесок автора: запропоновано напрями удосконалення інструментів фінансового регулювання земельних відносин в Україні) (0,10 д.а.).
9. Мороз В.В. Орендні відносини як об'єкт регулювання земельних відносин. Прикладна економіка – від теорії до практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. С. 59-60. (0,12 д.а.).
10. Мороз В.В. Методологія економічного регулювання земельних відносин. Пріоритети сучасної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27-28 жовтня 2017 р.). К: МЦНД, 2017. С. 42-44. (0,18 д.а.).
11. Мороз В.В. Теоретичні засади фінансового регулювання в контексті сталого розвитку. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації : зб. тез доп. XV Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 29-30 березня 2018 р.). Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2018. С. 162-163. (0,17 д.а.).
12. Мороз В.В. Електронні земельні торги як складова фінансової системи. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та

виклики глобалізації : зб. тез доп. XVI Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 9–10 квітня 2019 р.). Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2019. С. 169–171. (0,16 д.а.).

13. Мороз В.В. Ринок землі сільськогосподарського призначення: шлях до процвітання чи занепаду України. Information potential of socio-economic development of the state and regions : proceedings of the conference (Gromadka, Poland. April 20th, 2020). Gromadka, Poland, 2020. P. 80-84. (0,22 д.а.).

14. Мороз В.В. Земельна реформа в Україні: ризики Land Grabbing і національна стратегія розвитку. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації : зб. тез доп. XVII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 14-15 травня 2020 р.) Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2020. С. 28-30. (0,13 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Мороз В. В. Фінансове регулювання земельних відносин в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Західноукраїнський національний університет МОН України, Тернопіль, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних, методичних та практичних аспектів фінансового регулювання земельних відносин в Україні і розробці науково-обґрунтованих рекомендацій щодо його удосконалення.

Систематизовано наукові підходи до дослідження економічної природи земельних відносин та виокремлення їх сутнісних характеристик задля поглиблення теоретичних засад розвитку земельних відносин в сучасних умовах. Обґрунтовано сутність та охарактеризовано структуру фінансового регулювання земельних відносин для ідентифікації його основних елементів. Ідентифіковано особливості, виявлено тенденції та визначено специфіку фінансового регулювання земельних відносин у період незалежності України. Здійснено моніторинг використання бюджетно-податкових інструментів фінансового регулювання земельних відносин в Україні. Проаналізовано чинну практику кредитно-інвестиційної підтримки розвитку земельних відносин.

Окреслено вектори адаптації зарубіжного досвіду фінансового регулювання земельних відносин до сучасних вітчизняних реалій. Сформульовано науково-обґрунтовані пропозиції стосовно удосконалення інституційного забезпечення фінансового регулювання земельних відносин в Україні. Розроблено концепцію фінансового регулювання земельних відносин у контексті впровадження вільного ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Ключові слова: земельні відносини, фінансове регулювання, методи фінансового регулювання, форми фінансового регулювання, фінансові інструменти, земельний податок, орендна плата, грошова оцінка землі.

АННОТАЦИЯ

Мороз В. В. Финансовое регулирование земельных отношений в Украине. – Квалификационная научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Западноукраинский

национальный университет МОН Украины, Тернополь, 2021.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методических и практических аспектов финансового регулирования земельных отношений в Украине и разработке научно-обоснованных рекомендаций по его совершенствованию.

Систематизированы научные подходы к исследованию экономической природы земельных отношений и выделения их сущностных характеристик для углубления теоретических основ развития земельных отношений в современных условиях. Обосновано сущность и охарактеризовано структуру финансового регулирования земельных отношений для идентификации его основных элементов. Идентифицированы особенности, выявлены тенденции и определена специфика финансового регулирования земельных отношений в период независимости Украины. Осуществлен мониторинг использования бюджетно-налоговых инструментов финансового регулирования земельных отношений в Украине. Проанализировано действующую практику кредитно-инвестиционной поддержки развития земельных отношений.

Определены векторы адаптации зарубежного опыта финансового регулирования земельных отношений в современных отечественных реалиях. Сформулированы научно обоснованные предложения по совершенствованию институционального обеспечения финансового регулирования земельных отношений в Украине. Разработана концепция финансового регулирования земельных отношений в контексте внедрения свободного рыночного оборота земель сельскохозяйственного назначения в Украине.

Ключевые слова: земельные отношения, финансовое регулирование, методы финансового регулирования, формы финансового регулирования, финансовые инструменты, земельный налог, арендная плата, денежная оценка земли.

ANNOTATION

Moros V.V. Financial regulation of land relations in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of economic sciences in specialty 08.00.08 – money, finances and the credit. – Western Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2021.

The dissertation of the devoted research of theoretical, methodical and practical aspects of financial regulation of land relations in Ukraine and developers of scientifically substantiated recommendations on its improvement.

The study of scientific approaches of domestic and foreign economic thought to determine the essence of land relations and their financial regulation allowed to clarify the main features of land relations, in particular: the object of land relations are land resources as part of the natural environment, characterized by spatial location, relief, soil cover, vegetation, subsoil, waters; the realization of all forms of land ownership, expressed through the possession, use and disposal of agricultural and non-agricultural land, is carried out within the national sovereign territory in accordance with formal and informal legal and economic institutions; land rent, land price and land price, land tax, land capital, land market and land lease rights market are the economic basis of land relations; land resources created by nature are limited in space and are restored very slowly, and therefore rational and technological land use is the main condition of the ecological principle of land relations; Land resources, as a

territorial, economic, political and social basis for the development of society, are a national wealth, and therefore its use must meet the national interests and food security of the country.

It is substantiated that regulation is a separate function of management, the essence of which is to streamline and adjust the development of the object of management in accordance with certain rules through the application of sanctions and incentives. On this basis, it is proved that the financial regulation of land relations is a set of elements of state influence on the processes of land tenure, land use and land management through financial norms, incentives, sanctions and financial instruments to achieve public policy in food security, agro-industrial production, fertility soils and land sovereignty.

Based on a study of the financial regulation of land relations in Ukraine since independence, it is proved that one of the main reasons that led to the imbalance of land relations in the 90s of the last century is the lack of scientifically sound and legally approved concepts and strategies for land relations in general and financial regulation in particular. After all, the establishment of fixed prices for agricultural products and a high tax burden on the gross income of agricultural producers in the 1990s led to the rapid decline of newly established farms and livestock, which negatively affected the state of soil fertility. In addition, the lack of a comprehensive strategy for financial regulation of land relations in Ukraine has led to a gradual increase in the concentration of agricultural land owned by agricultural holdings focused on high-margin and soil-depleting production, as well as one of the factors delaying land reform and fragmentary land market.

It is argued that the financial regulation of land relations in Ukraine is agricultural, because the lion's share of expenditures from the State Budget of Ukraine for the development of land relations is aimed at supporting the agro-industrial complex through subsidies and subsidies to reduce credit, livestock, hop and horticulture, support farmers farms. It is stated that the state support of measures for the development of control in the field of agriculture, soil protection and their radical improvement, the formation of the state cadaster and cartography is quite insignificant.

Based on economic and mathematical calculations, it is proved that to achieve the level of European countries (Romania, Poland) in the field of land relations and agriculture in Ukraine it is necessary to increase investment in fixed assets of agricultural enterprises by 20-30% or 13,1-19,5 billion UAH. Regarding the effectiveness of state support for land regulation through expenditures on soil protection and control in agriculture, which is expressed in the value of the balance of humus in the soils of Ukraine, the simulation results showed that in order to achieve zero balance of humus fixed capital investment should increase by 160 %, and the amount of state support (grants, subsidies) - by 280%.

In order to ensure the effectiveness of financial regulation of land relations in Ukraine, a theoretical and conceptual model of financial regulation of land relations was proposed, which allowed combining strategic and tactical goals of financial regulation of land relations aimed at creating land market infrastructure, soil protection system, achieving sustainable rural development. Economy and the creation of conditions for rural development, which will ensure a high level of food security and protection of national interests during the functioning of the free market of agricultural land.

Key words: land relations, financial regulation, methods of financial regulation, forms of financial regulation, financial instruments, land tax, rent, monetary valuation of land.

Підписано до друку 01.04.2021 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А006-21. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua